

Dávid István

Kiegészítések és következtetések Dávid László „Az éneklőszék” című cikkéhez

A protestáns liturgia két emléke az éneklőszék és az orgona, az eltelt majdnem fél-ezer év alatt, bár időben egymást követik, mégis elválaszthatatlanul összefonódnak. Az egyikről a másikra való áttérés ideje a XVIII. század, csaknem felezi a reformáció óta eltelt időszakot: kb. 250 esztendő az orgona nélküli (ebből kb. 150 év a pulpitusos) időszak, és az 1750-es évektől kezdődően újabb 250 év az orgona liturgia periódusa. Mai liturgiai megújulási igényünket és reményünket tekintve tehát rendkívüli jelentőséggel bír, ha e két tényezőt mint liturgiánk zenével kapcsolatos emlékeit helyesen értékeljük. Mi következhet ebből?

Dávid István orgonaművész, a nagykőrösi református templom orgonása, a Nagykőrösi Református Tanítóképző Főiskola (KRE) tanára.

Néhány kiegészítéssel kezdem: a fenti cikk pulpitus-adai sorába illeszthetők még a következő említések, illetve ma is meglévő liturgikus búturdarabok.

1600. Kolozsvár. *Az nagy Templomba chinaltattunk egy pulpítust, fizettwnk Aztalos Georginek teole fl 2 d 40*¹
1636. Nagybégány (Kárpátalja). A református gyülekezet templomában 1636 óta áll egy „énekvézéri kottatám”.²
- 1647/1687. Mezőmadaras. *Domokosné aszszonyom a Pulpitusra adott egy szép rezés vékony gyolcs keszkenőt.*³
1676. Fogaras. *Ezen templomban vadnak ... Azzony embereknek valo szekek nro.8. ezen kívül az papok szekei. Egy pulpitus ... Egy predikállo szék.*⁴
1683. k. Szilágysámsón. *Vagyon az éneklő szekre való kendeő ...*⁵
1683. Somlyóújlak. *Kis Keszkenő aranyos Úr vacsorájához való vagyon másis de az éneklő székre való.*⁶
1693. Sepsiarókos. ... *cserfa lábakon festékesen épült kettős chórus egyikében lévén a pulpitus, holott az éneklő mesterek a tanuló gyermekekkel együtt szoktak ülni ... Ezen Chórusban lévő pulpituson pedig ez az írás vagyon ki téve: Exstructa in Symbolum Pietatis Sumptibus Blasii Györke Vargyasi 1693.*⁷

¹ Számadáskönyv 9/IX.29, vö. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Bukarest 1982. 2000. X. 1038.

² *Kárpátaljai templomok*. Szerk. Radványi Ferenc. Beregszász 2000. 59.

³ MNMatr. 374. Szabó T. Attila: *i.m.* X. 1038.

⁴ UF II, 718. Szabó T. Attila: *i.m.* X. 1038.

⁵ „Szilágysági ref. egyházmegye vizitációs jegyzőkönyve” 166. Szabó T. Attila: *i.m.* III. 189.

⁶ „Szilágysági ref. egyházmegye vizitációs jegyzőkönyve” 121. Szabó T. Attila: *i.m.* III. 189.

⁷ Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*. Bukarest 1977. 220., 221.

1700. Marosvásárhely. A Vártemplomban, a szentély és a hajó találkozásánál, a diadalív szomszédságában egy több mint 300 éves, díszesen festett éneklőszék áll, feltételezhetően az orgona 1788-as felállítása óta használaton kívül. Négyzetes alaprajza és négy oldala, négy különböző szólamú karkönyv elhelyezését tette lehetővé. Két sorban, ma is jól olvasható körbefutó feliratok vannak rajta: „Jó dolog az Urat tisztelni, és a' te nevednek éneket mondani, oh Felséges Isten' Solt XCII. Örömmel énekeljetez az Úrnak földnek minden lakosi zengjetez, örüljetez és mondjatez ditséretez. Solt: XCVIII.V.4” (Lásd a 438. lap ábráját!)
1714. Székelyudvarhely. A *pulpituson* vagyon zöld rása harmadfél sing sárga szeggel megverettetett Tiszteletes Esperest Szokolyai István uram felesége Borbély Sz. Sára *collatioja*.⁸
1722. Beresztelke. A *Pulpituson* edgy kender vaszon igen regi, száz esztendő fele (*mirandum*) közelítő kendő.⁹
1723. Hagymásbodon. Két éneklő Székre való kékes kendő; egyik szakadozott melly szüntelen rajta az éneklő Széken; mást Innepeken teszik reája. Egy veressel által szőtt új kendő az éneklő Széken; néhai Zilahi János mester meg hagyatott özvegye Barabási Borka ajándéka.¹⁰
1728. Egerpatak. Egj kendő a *pulpituson* ...¹¹
- 1738/1770. Búza. Borsos Gergelyné Aszszonyom is a Búzai éneklő székre adott zöld *perpeta* matériát ...¹²
1751. Ördöngösfüzes. *Ujvári Ferentz né Aszsz(ony)om Tőtőri Ersébet conferalt egy elegyes selyemmel spanyol varrással varrott Kendőt a pulpitusra*.¹³
1758. Mezőménes. ... *vayon egy gyapotos kendő a pulpitusra valo* ...¹⁴
- 1776-ból ismeretlen eredetű festett, tulipános *pulpitus* a Kolozsvári Unitárius Püspökségen. (Lásd a 434. lap ábráját!)
1781. Homoródszentmárton. Az *arcus* oszlopának északi oldalában vagyon egy négy-szögű kőből faragott prédikálószék, mely ... előtt egy *pulpitus* is vagyon, melyen szoktak állani az éneklőkönyvek.¹⁵
1788. Bölön. A *praedikálószék* előtt ugyan deszka, tarkáson festett *pulpitus* [...] ezen *pulpitus* körül az éneklő mester és gyermekek helyye különös rekesztésben, e megett a miniszterek borulószekei ...¹⁶
1789. Szentiván-Laborfalva. Széles len gyóltás kendő mind két vége Tót tsipkés *Pulpitusra valo*.¹⁷

⁸ 1714-ben készült leltári kimutatási jkv. 19–20. lap. Zayzon Ferenc: *A Székely-Udvarhelyi evang. reform. egyházközség története megalakulásától 1780-ig*. Székelyudvarhely 1893. 64.

⁹ „A görgényi ref. egyházmegye valóperes jegyzőkönyve” 86. Szabó T. Attila: *i.m.* X. 1038.

¹⁰ „Hagymásbodoni eklézsia könyve”, Szabó T. Attila: *i.m.* III. 189.

¹¹ „A sepsi ref. egyházmegye vizitációs jegyzőkönyve”, Szabó T. Attila: *i.m.* X. 1038.

¹² „Szilágy megyei birtokösszeírás”, Szabó T. Attila: *i.m.* III. 189.

¹³ „Szilágy megyei birtokösszeírás” 191., Szabó T. Attila: *i.m.* X.1038.

¹⁴ MMatr. 3. Szabó T. Attila: *i.m.* X.1038.

¹⁵ „Püspöki vizsgálati jegyzőkönyv 1789.”, 545–546., in Kelemen: *i.m.* 217., 269.

¹⁶ „Püspöki vizsgálati jegyzőkönyv 1789.”, 248–252., in Kelemen: *i.m.* 216., 269.

1789(?) Székelyderzs. *A templom piacán a papság széke előtt lévő kerek asztal mellett nagyon egy gombos, zöldfestékű pulpitus ...*¹⁸

1802/16. Szentgerice. *Egy Graduál ... tartatik a Templombéli éneklő oltáronn. A Sz. Gericzei unitaria ekklesia oltárára készítette Kozma Gergely akkori helybéli pap 1802.*¹⁹

1823/30. Fogaras. ... *lévén ott deszkakerítés, abban egy oltár vagy inkább pulpitus, melyen állott az éneklőkönyv, a kántor szembe a néppel, a városnak nyolc deákjai kétfelől az oltár mellett; a pulpituson volt egy halcsontból való vessző, rajta öt ezüstgombok a kottának öt lineái szerint[...]*²⁰

Ezen adatok további kutatása kétségtelen haszonnal jár, de ami fontosabb, megismerésük egyházzenei folyamatok elindítója is lehet. Kézzelfoghatóan bizonyítják ugyanis, hogy a mai ismereteinkben általánosan elfogadott orgonista-kántornál („orgonás”) jóval korábbi a pulpitusnál szolgálatot végző kántor személye. Az orgonák megjelenésekor előfordult, hogy a régi kántort képzetlensége okán „vakanciába juttatták”, azaz elbocsátották, mivel a billentyűk használatában járatlan volt. Ez ellen szólt keményen a bögyözi zsinat 1761-ben. Joggal feltételezhetjük hát, hogy egy ideig egyazon gyülekezetben, egyazon liturgia keretében még mindkét szolgálattevőre szükség volt. Kolozsvárt a Farkas utcai templomban az orgona 1765. évi felépítése után az Öreg graduált még 1771-ig használták.²¹ A bögyözi zsinat tehát, miközben fájlalva szemlélte az orgonák elterjedését és kényszerűen jóváhagyta használatukat, igyekezett a „pulpitus-kántorok” érdekeit is védeni.²² Következik ebből, hogy liturgiánkban a XVIII. század közepe táján a kettő párhuzamos vagy egyidejű használata feltételezhető. Napjainkban ennek folytatásán mint lehetőségen el kellene gondolkodni. E lehetőség felismerése pedig egyfajta egyházzenei önanonosságtudat erősítését szolgálhatja.

A mai egyházzenesz számára ezek után egyértelmű, hogy a liturgiai megújulás és az egyházzenei előzmények felvállalásán és komolyanvételén át a várható átalakulások jelképévé válik e múltból itt felejtett liturgikus bútordarab. Jelkép, melynek ismét funkciót kell adni a liturgiában, úgy ahogy az Marosvásárhelyt történt 2001. szeptember 30-án. A Vártemplomban a vasárnap délelőtti istentiszteleten —egyházzene-történeti fordulópontként— az 1700-ból szár-

¹⁷ Palotay Gertrúd: „Tót csipke, tót himzés a XVIII. századi Erdélyben.” 19., in Szabó T. Attila: *i.m.* X. 1038.

¹⁸ „Püspöki vizsgálati jegyzőkönyv 1789.” 623–625, in Kelemen: *i.m.* 222.

¹⁹ „Az Erdélyi Unitárius Egyház vizitációs jegyzőkönyve” 22., Szabó T. Attila: *i.m.* III. 188–189.

²⁰ „Fogaras város” E 74., Szabó T. Attila: *i.m.* X. 1038

²¹ Kurta József: „Kántorok bejegyzései az Öreg graduál erdélyi példányaiban”, *Magyar Egyházzene VIII* (2000/2001) 213.

²² A bögyözi zsinat végzése: „Ha valamelyik egyházközség orgonát csináltatott, jó iskolamesterét el ne bocsássa csak azért, mert orgonán játszani nem tud. Hanem rendeljen új fizetést (állást) az orgonistának, továbbá külön fundust és házat, »holott commoda subsistálhasson és a leánygyermeküket initiálhassa« ...”, Küküllői egyházmegye levéltára, Acta Synodi Gen. I.109.1. közli *Ref. Szemle* 1935. március 10–20. 108.

mazó és 200 éve használaton kívül álló pulpitus ismét a liturgikus térbe került eredeti rendeltetésének megfelelően: a liturgiába szervesen beillesztett graduális éneklés szolgálatát végzők számára kottaállványként működött, látogatóink és szakmai közreműködésünk alkalmával. De határozottabb funkciót kell adni az éneklőszékeket kiszorító orgonáknak is, hallatlan anyagi értékük, gazdag irodalmuk és immáron 250 éve betöltött szerepük okán. Konkrét és jól körülhatárolható kereteket egy minden templomi cselekvést rendező, megújuló liturgiában. Így válhat a református egyházzene-történetben összekapcsolódott pulpitus és orgona továbblépésünk XXI. századi jelképévé!

*Éneklőszék a marosvásárhelyi Vártemplomban 1700-ból.
(Dávid István fotója)*